

гався принизити князів Київської Русі-України, особливо Романа Великого, а також Шварна та Льва Даниловичів, розписує їх жорстокість, «тиранство» та ін. Це пояснюється як класовими позиціями Демитровича, так і національною свідомістю. Заради справедливості треба сказати, що при описі подій XVI — першої чверті XVII ст. Демитрович не допускає якихось випадів проти східних слов'ян.

Свого часу «Компендіум» був дуже популярним твором, причому не тільки серед представників польської та литовської історіографії. Його, наприклад, активно використовував київський літописець Ян Бінвільський, котрий наприкінці 30-х — на початку 40-х років XVII ст. створив «Літописець». Понад третина звісток останнього була запозичена без особливих змін з «Компендіуму»¹⁰. Використовувався «Компендіум» і невідомим автором II-I редакції українського хронографа (кінець 20-х — 30-і роки XVII ст.).

Публікація уривків «Компендіуму», незаслужено забутого дослідниками, дозволить не тільки познайомитися з уявленнями про історію Київської Русі-України визначного діяча культури Польщі, Литви і Білорусі XVII ст., а й прояснити джерельну основу ряду творів пам'яток української історичної думки того часу.

Публікацію до друку підготував
Ю. А. МИЦИК (Дніпропетровськ)

¹ «Oratio academica de ss. teologia». — 1614.

² «Mnemosynon...» — Вільно, 1621; «Epitalamium na akt wesela Jana Holowczyńskiego i Heleny Wolowiczówny». — Вільно (?), 1621; «Pamiętka żywota i śmierci... Michała Cypriana Masalskiego». — Вільно(?), 1622.

³ Estrreicher K. Bibliografia polska. — Kraków, 1897. — Cz. 3. — T. 5. — S. 135; Polski słownik biograficzny. — Kraków, 1939. — S. 194.

⁴ Архів головний давніх актів у Варшаві, ф. «Архів Радзівіллів», від. V, № 2947. Тут зберігаються чотири листи хроніста, датовані 6.X.1627 (зі Слущка), 13.VIII та 20.X.1630 р. (з Доланичів) і 18.IX. 1632 р. (з Кейдана). Тільки один з них (від 13.VIII. 1630 р.) було недавно опубліковано за копією Тадеушем Василевським: R a d z i w i ł ł E. Autobiografia. — Warszawa, 1979. — S. 197—198.

⁵ На сьогодні відомо кілька примірників цієї книги, і всі вони знаходяться в архівосховищах Польщі. Нами було використано примірник, котрий зберігається у відділі стародруків бібліотеки Чарторийських у Кракові (далі — Ч.) під сигнатурою 5756 I. Цей примірник був раніше у бібліотеці Ігнація Витославського (XVIII ст.). Запис на книзі XVII ст. свідчить про те, що і тоді вона була рідкісною, а її власник не пошкоджував для неї 50 злотих.

⁶ Ч. — Від. стародруків, N 5756 I, арк. 1—II.

⁷ Там же, арк. IV—V.

⁸ Там же. — С. 195.

⁹ Там же. — С. 109—III, 103—104, 164, 187—188.

¹⁰ Мицик Ю. А. Відображення деяких подій з історії Києва в літопису Яна Бінвільського. — Український історичний журнал. — 1982. — № 2. — С. 73—76.

«Компендіум» (уривки)

«Про давніх руських і московських богів»

До своїх богів русини додавали і Леля та Полеля. Про них і нині ще можна почути у п'яний вечір. Вони розуміють під ними Кастора і Поллукса¹. В основному ж Русь поклонялася Перуну, Стрибу, Хорсу і Мокошу. Як свідчать їхні літописці, цей народ довго перебував при своїх помилках та нікчемному язичестві» (стор. 231).

«Християнську віру і спосіб життя від греків сусідніх та італійців першими із словаків² прийняли болгари після Року Божого 860³. Після них це вчинили расцяни⁴, серби, босняки, хорвати, далмати та іллири під час панування, як свідчить Блондус, Святоплуга або Святопила⁵. Розповідаючи

про Русь, з жалем пригадують московитів, котрі, поклоняючися багатьом богам, зробили ідола на честь Перконоса, тобто Перуна. Коли ж приймали християнську віру, то цього ідола повалили і потягли з жалібним співом до ріки⁶, щоб там втопити. Коли ж його притягли на міст через ріку (Волхов) і почали бити киями, то чорт, який сидів у ідолі, верещав і нарікав. Коли його потім скинули з мосту, то він пірнув у глибину, але, швидко виринувши, вдарив києм по натовпу людей, які стояли на мосту, і кількох забив. Залишив він по собі й іншу пам'ятку, заразивши людей шаленством. З того часу жителі Великого Новгороду, бо то там діялося, особливо молодь, щороку приходять у цей час на міст, діляться на дві частини і шалено б'ються між собою, заподіюючи собі тяжкі рани, а інколи й смерть. Кромер, кн. 3, арк. 42...» (стор. 232).

«Війна з Руссю (стор. 93)

Ярослав, князь руський⁷ відновив з великими силами війну проти короля Болеслава⁸. Попереджений про війну не тільки чутками, але й частими і достовірними посланцями від своїх старост та стражників, котрих залишив на Русі, [князь] вирушив з військом проти ворога. Ярослав теж зів незліченну кількість людей, бажаючи вступити до Польщі. Війська зійшлися коло річки Буг. Болеслав вирішив не давати битву зразу, щоб не порушувати святість недільного дня, а до того ж хотів краще дізнатися про сили, замисли й ради ворога. Але

при великому бажанні фортуна війною керує,
і скоро тоді вже гетьманської ради ніхто не чує.

Так трапилося і в той час. Першими розпочали битву куховари, візники і згряя іншої солдатської халастри, коли напували коней у річці, яка розділяла обидва табори. Цю сутичку роз'ятрили інші воїни, котрі стали збігатися до річки з обох боків. Одні воювали здалеку, інші зблизка, у самій воді, стрілами та списами. Після цього все польське військо, якнайшвидше озброївшись, вдарило з табору і переправилося через річку. З цього повстала страхотлива битва і русь відступила з поля бою, а Болеслав ще більше натиснув. Сам неприятельський князь мусив тікати з примусу і порад своїх ближніх. Після цього всі кинулися втікати з табору. Болеслав учинив тоді великий погром, забивши багатьох неприятелів як під час битви, так і під час погоні. Та війна була у 1018 році від Різдва Божого. Кромер, кн. 3, арк. 58...» (стор. 93—94).

«Боягузливі на війні пани (стор. 160)

Коли Болеслав Кривоустий⁹ воював з руссю і чинив своєю рукою значні втрати неприятелеві, один його воєвода почав тікати, а за ним пустилася і велика частина [польського] війська. Повернувшись до Польщі, король послав цьому воєводі як зачинателю відступу подарунок: заячу шкіру, куділь та веретено, натякаючи на його заяче серце та жіночий розум. З образи та ганьби цей воєвода повісився. Кромер, кн. 5, арк. 120...» (стор. 198).

«Про сні веселі або лиховісні (стор. 199)

За панування Владислава Тонкононого¹⁰ таке трапилося з Романом¹¹, гордим руським князем і тираном, котрий з нечуваною жорстокістю і суворою, які тільки є, муками губив усю галицьку шляхту і повторював приказку: «Безперечно меду не з'їси, поки не виб'єш бджіл». У ніч, вважаючи перед самою битвою, йому приснилося велике військо горобців, котре вранці він оповів свій сон, то його старші й мудрі приятелі сприйняли цей сон за зловісну прикмету, яка власне і підтвердилася. Кромер, кн. 7, арк. 164...».

«Війна з татарами... (стор. 104—107)

Татари, вигнані голодом з своїх осель, прийшли через Руську землю і, як сарана, напали насамперед на Люблінську землю... Звідси вони повернули потім до Сandomirської і почасти Серадзької земель... Довідавшись, що князь Лешко¹² з дружиною і найзначнішими панами втік до Угорщини, ще більшу сваволлю і запеклість вони виявили до сіл і містечок аж до Карпатських гір¹³. Однак монастир у Сончу не торкнули, мабуть, через страх, напущений на них Богом... А в цьому монастирі і не було на той час Кунегунди, бо з двома сестрами, Йолентою і Констанцією¹⁴, майбутньою дружиною овдовілого раніше руського короля Данила, і з усіма 70 черницями, а також з великим натовпом духовенства і шляхти вона втекла до замку Пеннини. Цей замок охоронявся самою природою, бо до нього була тільки одна дорога, та й то дуже лісиста. Погані ж, донесочучи задовольнивши свою хіть людської крові та здобичі, повернули нарешті до Русі... Кромер, кн. 10, арк. 226...».

«Про Литву та Русь, які панували по черзі (стор. 240)

Ще в давні часи литва, народ варварський, дикий і незначний, почав плюндрувати руські країни. Русаки побили їх у кривавих битвах і, не маючи що з них взяти, наказали їм платити данину вірьовками, ликовими кошиками та віниками, котрими вони звикли хлестатися у лазнях. Кромер, кн. 6, арк. 164».

«Любарт¹⁵, син литовського князя Гедиміна, одружився на дочці володимирського князя, заволодів усією руською землею, що знаходилася біля литовських кордонів, і підкорив собі руських князів. Потуга останніх змаліла через незгоди та усобиці, і вони підкорилися або добровільно піддалися Любартові. Кромер, кн. 12, арк. 263 та 269».

«Про початок Руського князівства. Кромер, кн. 2, арк. 38.
Про початок руських князів. Кромер, кн. 3, арк. 46».

КОМЕНТАРІ:

¹ Кастор і Поллукс — представники давньоримського пантеону. У давньогрецькій міфології їм відповідають Орест і Пілад.

² Під «словаками» Демитрович розуміє слов'ян.

³ Християнство було прийнято в Болгарії в 864 р., під час панування князя Бориса (Богора) — Михайла.

⁴ Маються на увазі населення Раши — ранньофеодальної держави, яка існувала на території сучасної південної Сербії.

⁵ Святополк — князь Великоморавської держави у 870—895 рр. Прийняв католицизм у 995 р. Демитрович не згадує про прийняття православ'я князем Ростиславом у 863 р.

⁶ Тут Демитрович переказує за Кромером відоме напівлегендарне оповідання С. Гербарштейна про прийняття християнства новгородцями.

⁷ Ярослав Мудрий — великий князь київський у 1019—1054 рр.

⁸ Болеслав I Хоробрий — давньопольський князь у 992—1025 рр., у 1025 р. — король.

⁹ Болеслав III Кривоустий — давньопольський князь у 1102—1138 рр. Нижче йдеться про краківського воєводу Вшебора і тяжку поразку, яку завдали Болеславу війська великого князя київського Ярополка Володимировича у 1139 р. під Галичем.

¹⁰ Владислав III Тонконогий (Леськоногий), князь краківський, познанський та гнзненський у 1202, 1228—1231 рр.

¹¹ Роман Мстиславич Великий — князь галицький і володимирський у 1194—1198, 1201, 1202—1210, 1211—1227 рр.

¹² Лешко II Чорний — давньопольський князь у 1279—1288 рр. До того, як зайняти краківський престол, панував у Сandomirі і Серадзі.

¹³ Мова йде про великий похід монголо-татарської орди ханів Ногая і Телембуга проти Польщі в 1260 р.

¹⁴ Констанція — донька угорського короля Бели IV, дружина Льва Даниловича — князя галицького, а не його батька, Данила Галицького.

¹⁵ Любарт (Любарт-Дмитро) Гедимінович — литовський князь (помер у 1384 р.).